

legtöbben itt is négy vagy több nevet: 23%, hármat említ 11%, kettőt 17%, egyet 16%. Az információ jellemzőbb a magasabb képzettségűekre, a közép- és felsőfokú végzettségűek gyakrabban említenek több nevet, a 6–7 osztályt végzeteknél legtöbbjüknek nem jut eszébe egy sem. Életkor szerint a középkorúak tudtak a legtöbbet említeni.

A nevek tartalomelemzése itt is azt mutatja, hogy főleg az alpműveltség, a klasszikusok neve ismert, leginkább a zene és az irodalom területéről származnak, talán több a történelemből felbukkanó név, mint a németeknél, és a jelenkor politikusai közül is sokan szerepelnek. Észlelhető viszont, hogy nem tudnak, nem tesznek különbséget a szlovák és a cseh kultúra alakjai között. Legtöbben *Jánosik* nevét említik, utána következnek *Václav Hável*, *Dubček*, *Karel Čapek*, *Dvořák*, *Karel Gott*, gyermekirodalom-szerzők stb.

Minden bizonnyal ezek a nemzetiségi közösségek inkább a hagyományos paraszti népi kultúra elemei révén kötődnek a nemzetiség műveltségéhez, de általános műveltségük egy első vizsgálatra a „magas” kultúra bizonyos fokú ismeretét is tükrözi.

Bár az adatok ismerete és elemzése lehetővé tenné, nem kívánunk általános következtetéseket levonni, megfogalmazni, úgy érezzük, hogy ezek bemutatása érzékletesen tükrözi e két település nemzetiségi lakosságának – és nem feltétlenül e két nemzetiségét általában! – tudati jellemzőit, kötődéseit, azok típusát, mélységét.

Demeter Zayzon Mária

Cigányvajdák privilégiumai

A cigányság *Elő-Indiából* származásának eredetét elsőnek *Vályi István* dunaalmási református prédikátor fejtette meg. A leydeni egyetemen tanulva, három malabari (Malabar Elő-India Ny-i partvidéke) fiatal emberrel történő ismeretsége nyomán meggyőződött róla, hogy anyanyelvük hasonlít a magyar cigányokéhoz. Ekkor több mint ezer malabari szót feljegyzett jelentésükkel együtt. Az ifjaktól azt is megtudta, hogy hazájuk egyik tartománya *Cigania* nevet viseli. Itthon győri cigányok majdnem minden malabari szó értelmét megértették.¹

A cigányok hazájukból elszármazva a XV. században érkeztek Európába. Nálunk először *Zsigmond király* adott nekik átutazó menlevelet. A hatvani országgyűlés alkalmával 1525-ben cigányzenészeket fogadtak. Pest megyében Bagon 1546-ban Cigány Balázs egyetlen cigány családfő neve kerül összeírásra a török defterben.² A XVII. században, e megyében nevük néhol előfordul. 1688-ban kecskeméti cigány egy özvegyasszonytól már kifizetett tartozását követelte. 1703-ban a vármegye elrendelte a dómszéknek a cigányok lovainak visszaadását, melyet erőszakosan elvett bizonyos Kis András.³

A török alól felszabadult területeken a cigányság szaporodásával növekedett a lopások száma. Ezek megfékezésére, a közülük kiválasztottak – vajdák – váltak hivatottá népük „regulálására”.

Vajda (vojvoda–hadvezér) címet viselte hajdan *Moldva és Havasalföld* hűbéres fejedelme, a lengyel királyságban tartományok főnöke, nálunk *Erdély* kormányzója, de a XVI–XVII. században a magyar végvárok gyalogságának kapitányát is fővajdának, a századok parancsnokait vajdának címezték. Ezt viselték népünk fiai között a kaszások, szőlőművesek, halászok „előmenői”, végül a cigányság kiválasztott vezetői. A cigányvajdák megbízatásukat, szabadsalomkiváltságukat az udvari kamarától vagy földesuruktól kapták. Első ilyen privilégiumot 1693-ban az udvari kamara adta:

„A legszentségesebb császári és királyi felség nevében a budai kamarai adminisztráció a jelen levéllel tudtul adja minden egyes bármily állapotú és anyagi helyzetű embernek, akiket

¹ *Pallas* nagy lexikon IV. k. 1893. 362. old. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái XIV. k. 1425. old. *Vályi István* 1756–1781-ig Dunaalmáson.

² *Káldy-Nagy Gyula*: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. 1977. 139. old.

³ *Borosy András*: Pest–Pilis–Solt vm. közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái III. k. 1985. 2303., V. k. 1987. 3233.

illet, hogy ezen sorok felmutatói: Berki István és Kolwar János a Fejér, Pest, Pilis, Solt, Heves és Nógrád vármegyékben, a Duna és a Tisza közt élő cigányok vajdáivá tettettek, és a jövőbeni jó rend megtartása a mondott cigányok közt megkívánta, hogy itt a különböző helyeken előket és a kóborlókat jó utasításokkal és fegyellemmel igazgassák, szigorúan meg is parancsolván nekik, hogy fejet hajtsanak. Így az említett kerületben élő minden egyes cigánynak ezen sorokkal elrendeltetik, hogy a fennebb említett mindkét kijelölt vajdának különbség és kivétel nélkül szigorú büntetés fenyegetése alatt teljes illendő engedelmességet tanúsítsanak és mutassanak, mindegyikük Ófelségének évenként egy forintot és ötven dénárt adózzanak, és ezen adót a fent említett vajdák egyikének – ki erre kettőjük közül ki lett jelölve – fizessék meg. Továbbá pedig a jelen sorokkal kinyilvánítottatik, ha a mondott cigányok ellenében bármiféle vádat adnának elő akár zaklatásból akár kártételből kifolyólag, azt a többször említett vajdák előtt alkalmas kártérítés céljából előadni ne vonakodjanak, továbbá pedig engedjék meg, hogy segédekkel együtt bárhol utazzanak, tartózkodjanak, dolgaikat kedvük szerint háborítatlanul adják-vegyék.

Buda, 1694. május 26. császári adminisztrátor

Kun János Ignác⁴

Kolwar privilégiumát Pest vármegye jegyzője hirdette ki, ellene tiltakoztak a Koháry család, gr. Zichy István és PPS. vm. nevében, mert az jogaikat sérti. Következő évben Berki István privilégiuma ellen hasonlóan protestáltak.

A XVIII. század éveiben kapott kiváltságlevelét Mihály cigányvajda az Eszterházy család gesztési uradalmában. A földesúr ezt 1723-ban megújította.

„En Galánthai Groff Eszterházy Joseph adom tudtára mindeneknek az kiknek illik: hogy Gesztési Dominiumban és protection, (támogatásunk) alatt lévő Czigányok Vajdája Mihály vajda alázatos Instantiájával (kérelmével) hozzám folyamodván representalta (jelentette), hogy még az előtt alkalmas esztendőekkel Vajdaságra adott Levele el romolván és semmivé lévén, az alatta lévő Czigányságh Vajdaságát difficultalvan (kifogásolva) Szavát úgy mint ennek előtte nem akarják közönségesen fogadni, arra való nézve alázatosan instált (kért), hogy újabb Levelemmel az emlétet Vajdaságban eöttet megh erősíttem, kinekis alázatos representatioval (előterjesztéssel) való kéréseit, annyival is inkább (ti. teljesíti J. L.) hogy az emlétet Gesztessi Dominiumban lévő Czigányságh ennek utána is regula (rend) alatt tartassék, és a tolvajlásokkal, és lopásokkal Isten eő Sz. Feölsege meg ne sértessék az Embereknek is károk el távoztassák, Consideratioban (meggondolásba) vévén Instantiájának úgy annualtam (reá hajoltam) hogy nem csak az emlétet Mihályt, de holta után Ferencz és János Fiait is, ha arra elégségeseknek lenni ítélteni fognak, Vajdáknek declaralnom (kihirdetni) kívántam, ugyanis olyképpen hogy valamint az több Dominiuminkban úgy a Gesztessiben lévő Czigányságh is eötet úgy mint az Magyar Vajda után magok nyájokbul való Vajdának ösmervén szavát fogadgya, és valamit az Dominiumbéli Tiszteinek parancsolattyából fog az alatta valóinak commitalni (meghagyni) és intimalni (tudtára adni) annak engedelmeskedni tartozzanak, ellenben eő is valamint hogy a büntelennek rövidséget bé mondássával nem vétet, de eő úgy az vétkesnek sem fogja tettét titkolni, hanem hogy az botránkozás és egyéb rosz cselekedetek az alatta valói között el távoztassanak, az ollyatin vétkest azonnal bé jelenteni vagy az Magyar Vajdának, az vagyis immediate (közvetítve) az Dominiumban lévő Feő Tiszteinknek tartozzék, s ugyan Tiszteink limitatioja (meghatározása) szerént az Uraságh Conventiáját (egyezését) mind a maga Czigányain, és mind pediglen az Vidéki Czigányokon ha a Dominiumban bé gyönnek, bé szedni obligatioja (kötelezése) lészen, mely circumstantiában (körülmények között) is ha valamellyik renitens (engedetlen) volna, az Faluk Birái is fognak tartozni nékie Assistentiával (segítségül) lenni, azért mind ezeknek nagyobb valóságára nézve adtam az emlétet Mihály Vajdának subscriptiommal (aláírással) és Pecsétetemmel is meg erőssitet Levelemet.

Datum Igmand 3 8 br. 1723.
Groff Eszterhazy Joseph (L. S.)⁶

⁴ Magyar Országos Levéltár E 279. Buda, 1694. május 26. (199. 211. sz.)

⁵ Borosy i. m. III. k. 2694. old, 2695. old

⁶ OL P 197. Fasc. 61. No. 1. Eszterházy J. leveleskönyve. p. 152–155.

A gesztesi és semptei domínium mellé hamarosan, 1727-ben Eszterházy megvásárolja a tatai váruradalmat, melyben a zsidók, görög kereskedők védeltséget élveztek tetemes adózás ellenében. Mihály vajda privilégiuma is utal arra, hogy cigányok beköltözése az uradalomba elkötelezettséggel járt. A rájuk kivetett adó (census) 1747-ben, a harmadik negyedévi számadásban 31 forint, a hátralék azonban 22 ft. 50 dénár.⁷

Legtöbbször természetben kellett kötelezettségeiket leróni. *Balogh Ferenc* jószágkormányzó 1742-ben a tatai *Nagytó* vízének leengedése után a fűnek és sárnak lekaszására, mely leginkább a tisztásain és oldalain fölverte, mind a két város lakosságát kirendelte. Egyben jelenti a grófnak: „A vár Tója... ég, mind a két Dominiumbeli cigányságot ide parancsoltattam, hogy egynéhány ezer helyen meg gyűjtathassam átlalok.”⁸

Cigányok foglalkozása volt zenélés mellett a szegkóvácsolás. Ők készítették a hajóalmok bordáinak összefogására szolgáló kapcsokat, az iszkábát (fibulis ligva).⁹

Mihály vajda privilégiumának megújítása után két esztendővel *Grassalkovich* földesúr az uradalmában, Gödöllőn letelepedett cigányok vajdájává választotta *Bodor Pétert*. Felügyelete alatt 18 éven keresztül a legkisebb tolvajlás vagy más egyéb károk nem történtek. A vármegyében azonban megsaporodtak a tolvajlások. Bodor Péter ezért 1743-ban a vármegyéhez fordult kérésével. Ha őt vajdájává választják, fogadja, hogy az olyan rossz csavargó cigányokat kitisztítván vagy kézhez kerítvén, az alatta lévőket olyan rendben tartja, hogy ilyen nagy károk és lopások megszűnjenek. Kérését a vármegye teljesítette.¹⁰

Mária Terézia utasítására 1775-ben országos összeírás készült a cigányságról. A királynő rendelkezése nyomán megszüntették a vajdatisztséget, s a cigányokat a falusi bírák alá rendelték. *II. József* intézkedései is kevés sikerrel jártak, nem oldották meg a cigányság problémáit.

Jakus Lajos

A Rába-vidéki szlovének magyarországi szűkebb hazája Vasban

A magyar–osztrák–szlovén hármashatár közelében található a négyszáz méter magasságú Ezüst-hegy, a Stájer-Alpok keleti nyúlványa. Alacsony, lankás, dombokkal ékes környezetben, az Őrség nyugati csücskében, Vas megyében hét falucska önálló néprajzi tájat alkot, ez a magyarországi, a Rába-vidéki szlovének szűkebb hazája. Trianon után kilenc szlovén falu maradt Magyarországon, de azóta Apátistvánfalvával egyesült Balázsfalu: a mai Kétvölgy két neve kettő falucska jelentett. Jelenleg hét faluban (Rábatótfalu, Alsószölnök, Felsőszölnök, Szakonyfalu, Apátistvánfalu, Kétvölgy és Orfalu) élnek. A Rába-vidéki szlovének nyelvjárásban beszélnek. Ezt újságukban a Porabjében (Rába-vidékben) is meg akarják őrizni. Nem kívánják, hogy mindenki elsajátítsa a szlovén irodalmi nyelvet, de azzal is tisztában vannak, hogy egy nemzetiség és annak kultúrája nem maradhat pusztán a nyelvjárás szintjén. Nagypapák nyelve nem elegendő a megváltozott világukba.

Ennek a tájnak – miként az egész Őrségnek – jellemzője a szeres település. A patak völgyek oldalán és a dombtetőkön álló házcsoportok – azaz szerek – beleolvadnak a dús növényzettel, s erdővel borított tájba. Házaik régente fából épültek, L alakú alaprajzzal. Hosszabbik szárát lakóépületnek, a rövidebbiket gazdasági épületnek használták. A szlovének lakta vidék nemcsak tájképi, földrajzi, hanem folklórisztikai, történelmi és néprajzi jellegzetességekben is gazdag terület.

⁷ OL. P 212. Eszterházy tatai lt. Számadások 1747.

⁸ OL. P 197. Fasc. 105. No. 1. 1742. jún. 30.

⁹ Pestmegyei Levéltár, Váci Osztály, Vác város számadásai 1730–1731. Adószedői iratok 404/a–203. Pítl malom foltozására kétezer iszkába; Rationes Camerales Epp. Cittis Vacziens. 1752. Martii. 1800 Fibulis vulgo Iszkaba Navibus Cittis aplicabilis et reparatione a singl. Cent. per 5 d. Zingari = 90 d., 550 db. iszkába á 20 d. = 1 ft. 20 d.

¹⁰ Pest Megyei Hírlap 1990. dec. 1. *Hegedüs Zsuzsa*: A gödöllői vajda javaslata.